

Uit: Geroepen en Toegewijd. Het Jubileumboek t.g.v. het 190-jarig bestaan van de Congregatie Dochters van Maria en Joseph. Door Andries Molengraaf.

Congo, liefdewerk in Afrika

Terwijl de missie in Indonesië wortel schiet en langzaam maar zeker haar werkzaamheden uitbreidt, buigt het congregatiebestuur in 's-Hertogenbosch zich over de vraag of er ook zusters naar het Afrikaanse Congo gestuurd moeten worden. Het verzoek komt van de Scheutisten, de Belgische missiecongregatie die al veel langer in dit deel van Afrika actief is en de zusters nog kent van de missie in China. De aanleiding is een oproep van paus Pius XII om meer missionarissen naar Afrika te sturen. Het congregatiebestuur zit echter met een probleem; steeds minder meisjes en vrouwen treden in, steeds meer zusters treden uit en dat leidt in Nederland al jaren tot het vervangen van zusters door leken en zelfs tot het sluiten van afdelingen. Tegelijkertijd realiseert het bestuur zich dat de congregatie, in de geest van stichter Heeren en volgens de spiritualiteit van beschermheilige Vincentius à Paulo, daar moet zijn waar de liefdewerken het hardst nodig zijn. En dan ligt een missie in Congo, of elders in het door armoede en ziekte geteisterde Afrika, voor de hand.

School, weeshuis en kliniek

Na een oriënterend bezoek van algemeen overste Elise van der Westen aan het land, dat op dat moment nog een Belgische kolonie is, besluit het bestuur op het verzoek van de Scheutisten in te gaan. De paters zijn 'zeer verheugd' met het positieve besluit. "We zijn U en Uw Hoofdbestuur van harte dankbaar voor de edelmoedige beslissing om in Congo weer met onze Paters te gaan werken", schrijven ze de algemeen overste op 5 juni 1958 in een brief. Nog in hetzelfde jaar vertrekt een aantal zusters naar Brussel, voor een voorbereiding van ongeveer een jaar. Daar leren ze onder meer de Franse taal. In augustus 1959 stappen acht zusters op het vliegtuig, om in twee Congolese plaatsen op een school, in een weeshuis en in een kliniek aan de slag te gaan: Kabuluanda en Mashala. Onderwijs, wezenzorg en ziekenzorg; het zijn liefdewerken waartoe de Bossche congregatie al vanaf haar oprichting in 1820 geroepen is.

De zusters Corda van den Hout (overste), Eugenia Vogels (verpleegkundige), Francisca Verrijt (onderwijzeres) en Jeanne d'Arc (voor het huishouden en de zorg voor wezen) gaan naar Kabuluanda. De zusters Alphonse van den Eerenbeemt (overste), Angela Waidacher (verpleegkundige), Laeta Ponsioen (vakleerkracht) en Assisia van Dinther (voor het huishouden en de zorg voor wezen) vestigen zich in Mashala. Het weeshuis in die plaats neemt al op 20 december 1959 het eerste kindje op. Al snel volgen er meer. Het zijn vooral

baby's die bij het weeshuis worden gebracht, als hun moeder kort na de bevalling overlijdt en er geen familielid is dat hen kan voeden en verzorgen. In principe keren de weeskinderen van Mashala naar hun families terug als ze ongeveer 4 jaar zijn. Ze zijn dan zindelijk en kunnen zelfstandig eten. Sommige kinderen blijven zelfs nog langer op de missiepost wonen. Later komen de zusters tot de conclusie dat het beter is de kinderen zo veel mogelijk in hun eigen milieu te laten opgroeien. Te vaak gebeurt het immers dat kinderen die als baby bij de zusters zijn gebracht en na vier of vijf jaar naar hun dorp teruggaan, kort daarop overlijden. Na 1980 wordt het weeshuis om die reden zelfs gesloten. Weesbaby's worden voortaan opgevangen in het hospitaal en daar, voor een aantal weken tot maximaal een jaar en onder begeleiding van de zusters, door een familielid verzorgd. Daarna keren ze terug naar hun dorp. Om de vinger aan de pols te houden, controleren de zusters elke maand hun (gezondheids)toestand. Als zij tijdens zo'n inspectie verwaarlozing, ondervoeding of ziekte constateren, mogen de kinderen weer terug naar het hospitaal en krijgen hun verzorgsters wederom begeleiding. Gaat het een kind goed, dan worden de verzorgsters beloond met een aardigheidje en met kinderkleertjes. Na verloop van tijd breiden de zusters deze zorgtaak uit tot ook de wat oudere kinderen. Dankzij ontwikkelingsorganisatie Terre des Hommes krijgen de kinderen en hun verzorgsters bij deze maandelijks inspecties ook extra voeding en schoolgeld. In het weeshuis nemen in 1981 inlandse zusters van de Congregatie van Sint Vincentius à Paulo hun intrek, om de Bossche zusters bij hun vele onderwijs- en pastorale taken in Mashala te ondersteunen. Later, in 1989, zouden ze de hele missiepost in Mashala van de Bossche zusters overnemen. Tot 1998, als rebellen de post innemen en leegplunderen.

De twee missieposten in Kabuluanda en Mashala breiden hun werkzaamheden vrij snel uit, waarbij veel gebruik wordt gemaakt van inlandse ziekenverzorgsters en onderwijzeressen. In september 1962 start in Mashala bijvoorbeeld een middelbare school met zo'n veertig meisjes. Zij volgen twee oriëntatiejaren, met lesstof die in Nederland op lagere scholen wordt gegeven. Daarna kunnen ze kiezen uit een opleiding tot onderwijzeres, een opleiding tot verpleegkundige of een voortgezette opleiding, waarna ze eventueel naar de universiteit kunnen. Hoewel de zusters proberen de lokale Tshilubataal onder de knie te krijgen, is Frans op deze school de voertaal. In het Tshiluba bestaan te veel begrippen die niet of moeilijk in een westerse taal uit te drukken zijn. Een goede beheersing van het Tshiluba vergt gewoon meer tijd.

Een nieuwe gemeenschap in Kananga

In 1964 ontstaat een nieuwe gemeenschap, in Kananga, dat op dat moment nog Luluaburg heet. Deze stad ligt op 140 kilometer van Kabuluanda en op 160 kilometer van Mashala. Voor hun inkopen moeten de zusters altijd al naar deze stad en dat is in het Congo van die jaren een dagenlange reis. De zusters logeren

dan bij zusters van een andere congregatie, maar hebben er liever een eigen post. Die komt er dus in 1964, in de wijk Katoka II. Dat is aan de rand van Kananga, in de parochie Saint Jean, waar nog geen zusters van andere congregaties gevestigd zijn. Behalve een thuishaven voor de eigen zusters uit het binnenland en een opslagplaats voor voorraden, vormt de communiteit een uitvalsbasis voor liefdewerken. Dat gebeurt als vanzelf; kort nadat de zusters Irene Dankers en Corda van den Hout zich er vestigen, beginnen pastoors en parochianen een beroep op hun diensten te doen. Ook vanuit de naburige parochie Saint Martin, in de wijk Katoka III. De nieuwe missiepost bedient dus al snel beide wijken. Zuster Corda ontpopt zich, zoals het een echte missiewerker betaamt, tot een drijvende kracht in beide parochies. Zuster Irene, die na de eerste lichte zusters naar Congo is gekomen, houdt zich vooral bezig met de verzorging van zieken. Die ziekdienst begint in een klein kamertje van de missiepost, maar verhuist na verloop van tijd naar een (groter) eigen gebouw. Verder werken de zusters samen met ontwikkelingsorganisaties aan het voorlichten van moeders over zaken als gezinsplanning, door etnisch geweld verscheurde buurlanden Rwanda en Burundi, destabiliseren in 1994 het land. De rebellenbeweging van Laurent-Désiré Kabila wint daarna steeds meer terrein en trekt in 1997 de hoofdstad Kinshasha binnen. Mobutu vlucht, Kabila wordt de nieuwe president en Zaïre heet weer Congo. Maar rustig wordt het niet in het land. Op allerlei plaatsen blijven andere rebellengroepen actief en in 2001 komt Kabila tijdens een mislukte staatsgreep om het leven. Zijn zoon volgt hem op, maar ook daarna blijft het onrustig. Een verkiezingsoverwinning van Kabila jr. wordt door tegenstanders met geweld betwist en de oostkant van het land wordt geteisterd door groepen rebellen, die langs etnische scheidslijnen mensen kidnappen, vrouwen verkrachten en hele dorpen in brand steken.

Congo, dat op 30 juni 1960 onafhankelijk wordt van België, kent sinds zijn bestaan als zelfstandige staat een roerige geschiedenis. Al snel na de onafhankelijkheid ontstaat een machtsstrijd tussen rivaliserende partijen, met veel geweld en een onopgehelderde moord op de toenmalige minister-president. Met steun van Amerika komt in 1965 luitenant-generaal Joseph-Désiré Mobutu aan de macht. Hij vestigt een éénpartijstaat en roept zichzelf uit tot staatshoofd. Hoewel er een periode van relatieve stabiliteit volgt, wordt zijn regime regelmatig beschuldigd van mensenrechtenschendingen en corruptie. Om het zelfbewustzijn in het land te stimuleren, geeft hij Congo in 1971 een andere naam. Het land heet voortaan Zaïre, naar de gelijknamige rivier die er doorheen loopt. Etnische onlusten, mede veroorzaakt door vluchtelingen uit de ziektepreventie en hygiëne. Ook proberen ze het hardnekkige geloof in behekste kinderen te bestrijden. Als de zusters steeds meer kinderen ontdekken met lichamelijke beperkingen als gevolg van polio, die in Congo uit schaamte doorgaans verborgen worden gehouden, organiseren ze samen met ontwikkelingsorganisatie Memisa grote inentingscampagnes.

Revalidatie van lichamelijk gehandicapte kinderen

Hoewel de zusters ook in Kananga gebruikmaken van lokaal opgeleide krachten, wordt de werklast in het kleine gezondheidscentrum te groot. En dus is een extra eigen zuster nodig. Daarom wordt zuster Angela Waidacher, die jaren in de Sint Maartenskliniek heeft gewerkt, vanuit het binnenland naar Kananga geroepen. Ze begint met fysiotherapie voor poliopatiëntjes in een ronde hut in de kloostertuin. “Ze verrichtte wonderen”, schrijft zuster Birgitta Hoogeboom, die zelf jaren in Kananga heeft gewerkt, in een terugblik op haar tijd in Congo. “Ze masseerde de kinderen, ontwikkelde zelf beugels en leren knieën. (...) Kinderen die altijd over de grond kropen, liepen na enkele maanden rechtop. (...) Ze liet krukken maken en er werden klim- en looprekken aangebracht. En betonnen paden om het lopen flink te leren.” Steeds meer kinderen worden geholpen, na verloop van tijd ook op de andere missieposten. Dat is onder meer te danken aan hulporganisatie Terre des Hommes, die vanuit Nederland een aantal fysiotherapeuten naar Congo stuurt.

Maar ook inlandse zusters en leken zijn hierbij betrokken. De meer ernstige gevallen worden eerst geopereerd. Dat gebeurt door chirurgen van Artsen Zonder Grenzen, die op geregelde tijden in Kananga zijn. Het gevolg is dat steeds meer lichamelijk gehandicapte kinderen naar gewone scholen kunnen om een vak te leren, waarmee zij later in hun onderhoud kunnen voorzien. Dat blijkt ook echt zo te werken, schrijft zuster Birgitta. “In 1999 kwam ik nog regelmatig de eerste gehandicapte jongen van Katoka II tegen, die op het gemeentehuis (...) werkte en met twee krukken liep.”

Onderwijs aan dove en verstandelijk gehandicapte kinderen

Begin jaren zeventig, nadat de Congregatie van de Broeders van Liefde even verderop een nieuw en groot centrum voor lichamelijk gehandicapte kinderen (het Centre Jykaye) is gestart, beginnen de zusters in de tuin van de kliniek in Katoka II ook dove en verstandelijk gehandicapte kinderen op te vangen. Dit Centre Mpandilu (‘mpandilu’ staat voor ‘genezing’) wordt opgericht onder de vlag van het aartsbisdom. Het is een project van de plaatselijke kerk, die behalve zusters van de Choorstraat ook een pater Scheutist, een broeder van Liefde, een orthopedagoog, een logopediste, een fysiotherapeut en een deskundig spreker-lerares inschakelt. Net als de lichamelijk gehandicapte kinderen, krijgen deze kinderen onderwijs in de ronde hut. Later wordt naast deze hut een tweede ronde hut gebouwd, zodat de gehandicapte en dove kinderen gescheiden van elkaar les kunnen krijgen. De lichamelijk gehandicapte kinderen die tot die tijd in de eerste hut worden opgevangen, worden voortaan behandeld in het grotere centrum van de Broeders van Liefde. Zij revalideren vaak zo goed, dat ze weer thuis kunnen wonen en naar de gewone parochieschool kunnen waar ook valide kinderen naartoe gaan.

In de jaren die volgen, krijgt het Centre Mpandilu – mede op initiatief van de Bossche zusters – dependances in de stad en ook daarbuiten, gerund door inlandse zusters en goed opgeleide leken. Daardoor krijgen de dove en verstandelijk gehandicapte meisjes dicht bij hun ouderlijk huis les, zodat internaatsvoorzieningen niet nodig zijn. Later, in 1991, vervangt de congregatie de ronde hutten in Katoka II door een stenen gebouw met twee klassen: een voor de dove en een voor de verstandelijk gehandicapte kinderen. In dat gebouw, dat mede mogelijk is gemaakt door giften, geven ze ook godsdienstonderwijs aan andere parochianen. De al wat oudere dove meisjes, die klaar zijn met de lagere school, leren in een aparte vleugel van een ander centrum een vak.

Gezondheidscentrum en parochiewerk

Het gezondheidscentrum breidt sinds de stichting midden jaren zestig zijn werkzaamheden in Kananga ook uit. Verdeeld over uiteindelijk twee vestigingen (in beide parochies één) bieden Bossche en inlandse zusters, met hulp van ontwikkelingswerkers en Congolese artsen en verpleegkundigen, consultaties voor zwangere vrouwen, vaccinaties voor baby's, kinderconsulten (tegen malaria), hulp aan en verzorging van ondervoede kinderen, lessen voor moeders over hygiëne, voeding en opvoeding en verzorging van TBC-patiënten en bejaarden. En ook hier bevindt zich een dispensaire: een dagelijkse inloop voor mensen die medische hulp nodig hebben. In al die jaren is het parochiewerk, vanuit een klein begin, eveneens fors uitgebouwd. Al in 1969, als de zusters nog maar vijf jaar in Kananga gevestigd zijn, moet zuster Alphonse van den Eerenbeemt de gelederen versterken. Zij komt vanuit een van de dorpen. Vijf jaar later komt ook zuster Francisca Verrijt naar de stad. De zusters bieden meisjes in de parochies lager onderwijs en leren hen daarna een vak: naaien. Verder doen ze, door steeds meer inlandse zusters en leken ondersteund, veel pastoraal en sociaal vormingswerk.

Het einde van de missie in Congo

Oorlogsgeweld, etnische spanningen en corruptie door de Congolese autoriteiten. Tijdens de jarenlange missie van de congregatie in Congo zijn ze vaak aan de orde van de dag. Zuster Lisette Swanenberg heeft, nadat een van de missieposten is bestolen, eens zeven keer als getuige de gang naar een rechtbank moeten maken omdat ze steeds weigert de rechters vooraf voor hun vonnis te betalen. Maar dat is klein leed vergeleken bij de gewelddadigheden die de bevolking in het door etnische conflicten verscheurde land moet ondergaan. Dat oorlogsgeweld, maar ook de personeelstekorten doordat steeds meer zusters uittreden en geen zusters meer intreden, vormen in de jaren tachtig en negentig de redenen voor het sluiten of overdragen van de missieposten.

De laatste werkzaamheden van de zusters in Congo betreffen onder meer de opvang van straatkinderen in Kananga en hulp en voorlichting aan boeren om hun landbouwproductie te vergroten en te verduurzamen. Ook bezoeken ze dagelijks een gevangenis in Kananga, waar zo'n 300 gedetineerden in erbarmelijke omstandigheden in één hok worden vastgehouden, vaak met z'n drieën aan een ijzeren ketting. De zusters brengen de hongerende gevangenen voedsel, praten met hen en verzorgen, als dat nodig is, hun verwondingen. En elke dag dragen ze wel een overleden gedetineerde weg. De allerlaatste zusters, van de in totaal 24 die de congregatie naar Congo heeft uitgezonden, verlaten het land in november 1999. Het gaat om zuster Rosa de Lima Wigink en zuster Brigitta Hoogeboom. Ze vertrekken met pijn in het hart, maar in de wetenschap dat veel van hun werk door bekwame Congolezen is overgenomen.